

УДК 347.122

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.1.28>

ОБ'ЄКТИ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ В ОНОВЛЕНОМУ ЦИВІЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ РЕКОДИФІКАЦІЇ

Грабар Н.М.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін ННІППД,
Львівський державний університет внутрішніх справ*

Грабар Н.М. Об'єкти цивільних прав в оновленому цивільному законодавстві: окремі проблеми рекодифікації.

У статті звертається увага, що один із фундаментальних інститутів цивільного права – інститут об'єктів цивільних прав. Оборотоzdатність об'єктів, встановлення їх правового режиму дозволяє на практиці застосовувати відповідні законодавчі норми та здійснювати належну охорону і захист прав та інтересів учасників цивільних правовідносин.

Рекодифікація цивільного законодавства дає можливість по-новому проаналізувати окремі проблеми правового регулювання. Не є винятком і ті з них, що пов'язані із поняттям та ознаками інформації як об'єкта цивільних прав. Активний розвиток інформаційних технологій, остаточне визнання цінності інформації як немайнового блага, інформатизація усіх сфер суспільного життя лише підкреслює актуальність доктринального дослідження поняття та ознак об'єкта цивільних прав.

Активний науковий інтерес до цієї сфери насамперед пов'язаний з існуванням великої кількості дискусійних питань, вирішення яких є необхідним для подальшого розвитку доктрини цивільного права та підвищення рівня застосування цивільно-правових норм. Рекодифікація цивільного законодавства відкриває можливість переосмислити різні проблеми правового регулювання, включаючи ті, що пов'язані з видами об'єктів цивільних прав.

Неможливо оминати і об'єктивні зміни сучасності, пов'язані із виникненням нових об'єктів правового регулювання. Йдеться насамперед про інформаційні продукти, інформаційні ресурси, інформаційні системи, криптовалюту, персональні дані, штучний інтелект, цифровий контент. Звичайно, що безпосередньою (якщо не єдиною) складовою усіх перерахованих об'єктів є інформація. Саме тому розширення переліку об'єктів цивільних прав, причиною якого є розвиток цивільного обороту, є своєчасним та обумовленим потребами сьогодення. Різні доктринальні підходи науковців щодо поняття та ознак об'єктів цивільних прав, прогалини і колізії у чинному законодавстві, неоднорідність судової практики, прагнення України потрапити до європейської спільноти і потреба оновлення цивільного законодавства обумовлюють необхідність активізації досліджень в цій сфері.

Ключові слова: об'єкти цивільних прав, ознаки об'єкту цивільних прав, система об'єктів цивільних прав, інформація.

Grabar N.M. Objects of civil rights in the updated civil legislation: certain problems of recodification.

The article draws attention to the fact that one of the fundamental institutions of civil law is the institution of objects of civil rights. The turnover of objects, the establishment of their legal regime allows in practice to apply relevant legislative norms and to carry out proper protection and protection of the rights and interests of participants in civil legal relations. Recodification of civil legislation provides an opportunity to analyze certain problems of legal regulation in a new way. Those related to the concept and features of information as an object of civil rights are no exception. The active development of information technologies, the final recognition of the value of information as a non-property good, the informatization of all spheres of social life only emphasizes the relevance of the doctrinal study of the

concept and features of the object of civil rights. Active scientific interest in this area is primarily related to the existence of a large number of debatable issues, the solution of which is necessary for the further development of the doctrine of civil law and the increase in the level of application of civil law norms.

Recodification of civil legislation opens an opportunity to rethink various problems of legal regulation, including those related to the types of objects of civil rights. It is also impossible to avoid the objective changes of modern times associated with the emergence of new objects of legal regulation. It is primarily about information products, information resources, information systems, cryptocurrency, personal data, artificial intelligence, digital content. Of course, information is a direct (if not the only) component of all the listed objects. That is why the expansion of the list of objects of civil rights, the cause of which is the development of civil turnover, is timely and conditioned by the needs of today.

Different doctrinal approaches of scientists regarding the concept and features of objects of civil rights, gaps and conflicts in the current legislation, heterogeneity of judicial practice, Ukraine's desire to join the European community and the need to update civil legislation determine the need to intensify research in this area.

Key words: objects of civil rights, signs of an object of civil rights, system of objects of civil rights, information.

Постановка проблеми. На сьогодні приватне право України перебуває на етапі докорінних змін, що мають на меті ґрунтовне оновлення та вдосконалення цивільного законодавства. Аналіз економічних, соціальних та ідеологічних передумов дає підстави стверджувати, що рекодифікація цивільного законодавства України – об'єктивно необхідний процес, значення якого важко переоцінити. Це пов'язано насамперед зі змінами в матеріальному праві, доктринальними кодифікаціями в Європі, тенденціями до уніфікації приватного права, збільшенням кількості об'єктів правового регулювання [1; с. 207].

Один із фундаментальних інститутів цивільного права – інститут об'єктів цивільних прав. Оборотоzdатність об'єктів, встановлення їх правового режиму дозволяє на практиці застосовувати відповідні законодавчі норми та здійснювати належну охорону і захист прав та інтересів учасників цивільних правовідносин.

Різні доктринальні підходи науковців щодо поняття та ознак об'єктів цивільних прав, прогалини і колізії у чинному законодавстві, неоднорідність судової практики, прагнення України потрапити до європейської спільноти і потреба оновлення цивільного законодавства обумовлюють необхідність активізації досліджень в цій сфері та актуальність дослідження [9; с. 17].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблему об'єктів цивільних прав ґрунтовно досліджували: Б.А. Борисов, М.І. Брагінський, В.В. Вітрянський, О.В. Кохановська, Н.С. Кузнецова, Р.А. Майданик, Є.О. Мічурін, С.А. Сліпченко, І.В. Спасибо-Фатєєва, Р.О. Стефанчук, Є.О. Харитонов, С.І. Шимон, Р.Б. Шишка та ін. Проте єдина думка з багатьох питань у сфері теорії об'єктів відсутня, а окремі спірні положення досліджувалися фрагментарно. Водночас, наукове уявлення щодо об'єктів цивільних прав у цивілістичній доктрині постійно змінюється та корелюється, що свідчить як про неоднозначність розуміння змісту самого поняття об'єктів прав, так і про їх співвідношення.

В юридичній науці особливо часто використовуються такі категорії, як об'єкт цивільних прав, об'єкт цивільних правовідносин, об'єкт суб'єктивних прав. Їх вивченню було присвячено безліч робіт, але дискусії і суперечки про ці категорії тривають і донині. Проте, незважаючи на численні роботи, присвячені категорії «об'єкт цивільних прав», це питання все ще залишається в центрі уваги вчених саме тому, що він має не тільки теоретичне значення, а й практичне. Особливої актуальності ці питання набувають у зв'язку з рекодифікацією (оновленням) цивільного законодавства України [2; с. 1].

Метою статті є дослідження поняття та системи об'єктів цивільних прав.

Виклад основного матеріалу дослідження. Один із фундаментальних інститутів цивільного права – інститут об'єктів цивільних прав. Оборотоzdатність об'єктів, встановлення їх правового режиму дозволяє на практиці застосовувати відповідні законодавчі норми та здійснювати належну охорону і захист прав та інтересів учасників цивільних правовідносин.

Рекодифікація цивільного законодавства дає можливість по-новому проаналізувати окремі проблеми правового регулювання. Не є винятком і ті з них, що пов'язані із поняттям та ознаками інформації як об'єкта цивільних прав. Активний розвиток інформаційних технологій, остаточне визнання

цінності інформації як немайнового блага, інформатизація усіх сфер суспільного життя лише підкреслює актуальність доктринального дослідження поняття та ознак об'єкта цивільних прав.

Активний науковий інтерес до цієї сфери насамперед пов'язаний з існуванням великої кількості дискусійних питань, вирішення яких є необхідним для подальшого розвитку доктрини цивільного права та підвищення рівня застосування цивільно-правових норм [1; с. 207]. Рекодифікація цивільного законодавства відкриває можливість переосмислити різні проблеми правового регулювання, включаючи ті, що пов'язані з видами об'єктів цивільних прав [8; с. 45].

Кожен з видів об'єктів цивільних прав має свою правову природу. При цьому в процесі розвитку інтернету простежуються використання, взаємозв'язок, взаємодія саме різних об'єктів цивільних прав, починаючи від речей і закінчуючи іншими майновими правами і благами, які прямо не згадуються в законодавстві. [3; с. 214].

Категорія «об'єкти цивільних прав» несе важливу нормативне навантаження в законодавстві України, і отримала вона її в процесі розвитку цивільного законодавства. Аналіз категорії показує, що в ньому використаний український законодавчий досвід у даній сфері, який, на наш погляд, не зовсім беззаперечний. У підсумку в ЦК України [4] утворилося кілька прогалин, внаслідок чого виникли дискусійні моменти.

Український вчений Сафончик О.І. вказує на такі проблеми:

По-перше, загальні положення (глава 12) не відповідають змісту інших (спеціальних) глав, які присвячені окремим видам об'єктів цивільних прав. Глава починається з перерахування видів об'єктів цивільних прав (ст. 177), а далі в спеціальних розділах характеризуються не всі, а лише деякі різновиди об'єктів цивільних прав.

По-друге, в ст. 177 ЦК України різновиди об'єктів цивільних прав не конкретизовані досить чітко. Законодавець поділив їх на сім груп: 1) речі; 2) майнові права; 3) результати робіт; 4) послуги; 5) результати інтелектуальної і творчої діяльності; 6) інформація; і 7) інші матеріальні і нематеріальні блага. Матеріальні і нематеріальні блага і права перераховуються в одній частині і вони не розділяються. У зв'язку з чим неможливо встановити критерії для такої класифікації. Тим більше, що в цьому розділі норми присвячені не всім перерахованим в ст. 177 видам об'єктів цивільних прав.

По-третє, якщо в ст. 177 ЦК України законодавець використовує словосполучення «матеріальні і нематеріальні блага». При цьому співвідношення блага і права не визначено. Тобто, в цьому розділі очевидна внутрішня неузгодженість. Наприклад, глава 15 ЦК України називається «нематеріальні блага», а в ст.ст. 199–201 поряд з благами «життя і здоров'я, достоїнство особистості, особиста недоторканність, честь і ділова репутація» перераховуються і такі особисті немайнові права, як «право на ім'я, право на авторство, свободу літературної, художньої, наукової і технічної діяльності, результати інтелектуальної діяльності, а також інформація».

По-четверте, законодавець, з одного боку, використовує слово «благо» в якості узагальнюючої або збиральної категорії щодо інших видів об'єктів цивільних прав, а з іншого, його правовий режим залишається невизначеним [3; с. 215].

По-п'яте, як об'єкти цивільних прав перераховуються «дії», «послуги» і «роботи», а далі, в розділі 3 про «роботу» і «послуги» більше немає ні слова. Напевно, законодавець виходив з «поведінкової» теорії об'єктів цивільних прав і визнавав «дії» як об'єкт цивільних прав. На наш погляд, дії або бездіяльності завжди супроводжують ті чи інші правовідносини. Тому норми, передбачені в ст. 177 ЦК України, мають лише довідковий характер і практично нічого не вирішують [3; с. 215].

Таким чином, категорія «об'єкти цивільних прав» має практичне застосування не тільки в законодавстві України, а й в цивільних законодавствах розвинених країн світу. Разом з цим можна звернути увагу на те, що об'єкти цивільних прав в законодавствах різних країн світу відображені по-різному. Таку різницю можна спостерігати в термінології (зазвичай використовуються терміни «об'єкт», «річ», «предмет», «майно» і т.п.) і в місці розташування норми (норми про об'єкти об'єднані в одній або в різних частинах законодавчого акту). А по суті, правове регулювання об'єктів цивільних прав направлено на визнання того чи іншого явища в цій іпостасі, визначення їх правового режиму охоплює правове забезпечення їх використання для задоволення потреби суб'єктів, їх впровадження в цивільні правовідносини і їх захист [3; с. 215].

На сучасному етапі розвитку цивільного законодавства України ми можемо говорити про те, що питання про об'єкти цивільних прав досі залишається дискусійним [5; с. 25].

Український вчений Сафончик О.І. вказує, що перша проблема, яка характерна для законодавства, це визнання того чи іншого явища в якості об'єкта цивільних прав. Наприклад, визнання домену та інших різновидів об'єктів як об'єктів цивільних прав теж неоднозначно сприймається і вченими – юристами, і законодавцями. Друга проблема – це визначення правового режиму об'єктів цивільних прав. Якщо традиційні об'єкти цивільних прав мають детальний правовий режим, то «нетрадиційні» об'єкти цивільних прав – ні. При цьому іншу ситуацію можна спостерігати щодо таких об'єктів, як сайт, домен і IP (ІТ-технології). Ці об'єкти, хоча вони прямо і не визнані об'єктами цивільних прав, прямо або побічно, але все ж включаються у відносні і правовідносини [3; с. 216].

Також хотілося б звернути увагу, на те, що незважаючи на прогресивний характер національного законодавства у частині визнання інформації об'єктом цивільних прав, прийняття спеціального інформаційного законодавства, визначення системи принципів інформаційних відносин та видів інформації, вважаємо, що в цій сфері мають місце окремі проблеми, які потребують свого якнайшвидшого вирішення. Важливим інструментом для їх розв'язання є рекодифікація цивільного законодавства України.

Так, згідно зі статтею 177 Цивільного кодексу України, об'єктами цивільних прав є різноманітні матеріальні та нематеріальні блага, включаючи речі, гроші, цінні папери, майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної творчості, інформацію та інші. Це означає, що з прийняттям Цивільного кодексу України 2003 року інформацію вперше було визнано об'єктом цивільних прав [4]. Це стало значною подією для приватноправового регулювання, оскільки визнання інформації об'єктом цивільних прав надало змогу застосовувати до неї всі цивільно-правові інструменти, включаючи положення Загальної частини Цивільного кодексу України. Незважаючи на закріплення інформації як об'єкта цивільних прав у Цивільному кодексі України, дискусії щодо її правової природи в доктрині не припиняються й досі [8; с. 46]. Залежно від правової природи цивільних правовідносин, інформацію можна розглядати як особисте немайнове благо у випадках, коли вона стає об'єктом немайнових відносин. Також вона може бути результатом творчої, інтелектуальної діяльності, що робить її об'єктом виключних прав [8; с. 46]. Крім того, інформацію можна розглядати як інформаційний продукт, який за певних умов може мати властивості товару та бути об'єктом майнових правовідносин як самостійний об'єкт або як частина іншого об'єкта, такого як цінні папери, гроші тощо [7; с. 19].

У розробленій провідними науковцями концепції оновлення ЦК України авторами детально проаналізовано існуючі проблеми у сфері інформаційних правовідносин та запропоновано варіанти удосконалення нормативного регулювання.

Підтримуємо думку Б.О. Соловйова, зокрема, перспективним вбачаємо закріплення в оновленому ЦК України інформаційної сфери як сфери соціальної дійсності, у якій мають місце приватноправові відносини, що регулюються цивільним законодавством [1; с. 210]. Не менш важливо однозначно визначити принципи регулювання інформаційних відносин, що можливо досягти шляхом уточнення переліку загальних засад цивільного законодавства, закріпленого у ст. 3 ЦК України. Концепцією пропонується додатково закріпити такі принципи: – свобода інформації та інформаційного обміну; – неприпустимість свавільного втручання у сферу інформації про особу, персональних даних [6]. Звичайно, значення ст. 3 ЦК України для усієї системи приватного права важко перебільшити: йдеться не лише про базис правового регулювання приватноправових відносин, а й про ідеали та цінності свободи, існування яких у громадянському суспільстві забезпечується саме приватним правом. Неможливо оминати і об'єктивні зміни сучасності, пов'язані із виникненням нових об'єктів правового регулювання. Йдеться насамперед про інформаційні продукти, інформаційні ресурси, інформаційні системи, криптовалюту, персональні дані, штучний інтелект, цифровий контент. Звичайно, що безпосередньою (якщо не єдиною) складовою усіх перерахованих об'єктів є інформація. Саме тому розширення переліку об'єктів цивільних прав, причиною якого є розвиток цивільного обороту, є своєчасним та обумовленим потребами сьогодення [1; с. 210].

Як визначає Скрипник В.Л. система об'єктів цивільних прав – визначена законодавством сукупність об'єктів цивільних прав у різних сферах суспільного життя, узятя у їх єдності, яка включає в себе поділ об'єктів на окремі групи (підгрупи), відповідно до особливостей їх майнового чи немайнового змісту, формами існування, правової регламентації та взаємодії між цими групами.

З урахуванням відповідних особливостей окремих об'єктів цивільних прав ст. 177 ЦК України пропонується викласти у наступній редакції: «Об'єктами цивільних прав є речі, у тому числі

гроші, цінні папери, криптовалюта, інше майно, тварини, біологічні матеріали, електроенергія, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні та нематеріальні блага» [9; с. 21].

Аналіз теоретичних підходів та законодавства України дає підстави стверджувати, що інформація як об'єкт цивільних прав є нематеріальним немайновим благом особливого роду, яке проявляється як особисте немайнове благо, як результат впливу на людину та інших суб'єктів та об'єктів права, як результат інтелектуальної, творчої діяльності, як відомості про осіб, події та явища, предмети, об'єкти і процеси незалежно від форми їхнього представлення [1; с. 211].

Висновки. Сучасне розуміння об'єкта цивільних прав повинно ґрунтуватися на характерних ознаках, які властиві всім об'єктам і враховувати їх особливу правову природу. Такими критеріями повинні бути форми існування явища, а саме: а) матеріальна (тобто, можливість безпосередньо виявити існування об'єкта органами зору, слуху тощо); б) довести існування явища відповідно до сучасних методів пізнання у фізиці, математиці, хімії та інших галузях права (усі види енергії тощо); в) явища, які існують лише в ідеальному, уявному світі – честь, гідність, ділова репутація тощо); г) правові явища, тобто явища, яким форму об'єкта цивільних прав надає чинне законодавство (уступка вимоги, переведення боргу, цінні папери), а за відсутності такої правової регламентації вони втрачають ознаки об'єкта [10; с. 79].

Незважаючи на прогресивний характер національного законодавства, що стосується визнання інформації об'єктом цивільних прав, прийняття спеціального інформаційного законодавства та визначення системи принципів інформаційних відносин, ми вважаємо, що в цій сфері існують окремі проблеми, які потребують невідкладного вирішення. Один з важливих інструментів для їх вирішення – рекодифікація цивільного законодавства України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Соловійов Б.О. Інформація як об'єкт цивільних прав в оновленому цивільному кодексі України: проблеми визначення та основних ознак. *Часопис Київського університету права*. 2021/1. С. 207–212.
2. Maxym Tkalych, Oksana Safonchuk, Yuliia Tolmachevska. Private Law and Human Rights: New Realities. *DiXi Revista*. Vol. 32. July 2020. P. 1–12.
3. Сафончик О.І. Об'єкти цивільних прав: окремі проблеми рекодифікації цивільного законодавства України. *Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. м. Чернівці, 04 березня 2021 р. Сучасні тенденції розвитку законодавства України в контексті проведення державних реформ*. С. 214–218.
4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 45-46. Ст. 356.
5. Харитонов Є.О., Харитонova О.І. Оновлення (кодифікації та рекодифікації) цивільного законодавства України: досвід, проблеми та перспективи. Монографія. Одеса: Фенікс. 2020. 462 с.
6. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ: Видавничий дім «АртЕк», 2020. С. 7-8.
7. Кохановська О.В. Теоретичні проблеми інформаційних відносин у цивільному праві. Монографія. Київський університет. 2006. 463 с.
8. Сафончик О.І. Загальна характеристика цивільних правовідносин в сфері інформаційних технологій. *Юридичний вісник*, 2024/2. С. 45–51. DOI: <https://doi.org/10.32782/yuv.v2.2024.6>.
9. Скрипник В.Л. доктринальне поняття об'єктів цивільних прав та їх система в умовах рекодифікації. *Вісник Маріупольського державного університету серія: Право* 2022. Вип. 23-24. С. 17–21.
10. Скрипник В.Л. Теоретичні і методологічні проблеми об'єктів цивільних прав: монографія. Кременчук: Вид. Щербатих О.В. 2020. 233 с.